

Vlasta Mádlová, *Stálé vojsko vědecké. Česká akademie věd a umění 1891–1952*

Academia, Praha 2024, 664 stran, ISBN 978-80-200-3464-9

Velice obsáhlá kniha Vlasty Mádlové zaměřená na historii České akademie věd a umění (dále jen ČAVU),¹ která byla v našem geografickém prostoru nejdůležitější mimouniverzitní vědeckou institucí první poloviny 20. století a jednou z předchůdkyň dnešní Akademie věd České republiky (dále jen AV ČR), je úctyhodným badatelským výkonem jednotlivce. To je třeba vyzdvihnout hned v úvodu recenze, a to i v porovnání s dějinami Československé akademie věd založené v roce 1952, na jejichž dosud vydaných svazcích pracoval vždy velice početný autorský tým² a které vyšly ve stejné reprezentační řadě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR s názvem *Dějiny Akademie věd* jako recenzovaná publikace. Její trefný a originální název je vzat z textu Jana Evangelisty Purkyně, který již v roce 1863 požadoval zřízení české vědecké akademie, o níž mluvil takto: „*Akademie však národní jest založena na celém národu, jest jeho dílo, jeho čin, stálé vojsko vědecké.*“³

Monografie má nesporně plus v tom, že zachycuje dějiny ČAVU v úplnosti, a to v pozoruhodně širí a často v detailech. Jedná se dosud o nejobsáhlejší syntézu k této vědecké instituci. Tato výhoda je však na druhou stranu i trochu negativem, jelikož v porovnání s popularizačním dílem Jiřího Pokorného⁴ se text nedá číst jedním dechem. Na to jsou pasáže obsahující podrobnosti, líčící například personální složení tříd ČAVU nebo její udělované roční ceny a podpory, čtenářsky málo vděčné. Knihu je proto třeba vnímat především jako příručku, která má sloužit právě jako bohatý zdroj ověřených údajů, k nimž by čtenář jinak ve většině případů dospěl leda zevrubným studiem pramenů. Dle mého názoru by bylo možné řadu těchto informací zpracovat v tabulkách či přílohách, kam bych například přesunul jména hodnostářů a členů jednotlivých tříd nebo udělené finanční ceny. Tyto údaje by pak bylo možné okomentovat jednak výběrově a jednak všeobecně kvantitativně pomocí metod historické prosopografie⁵ a statistiky.⁶ Tyto metodologické přístupy jsou v práci V. Mádlové sice jasně patrné, ale vzhledem ke zvolené formě, kdy třeba biografické

¹ V počátečním období (1891–1918) byl její oficiální název *Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*.

² Martin FRANC – Věra DVOŘÁČKOVÁ a kol., *Dějiny Československé akademie věd*, I, 1952–1962, Praha 2019 (18 autorů); TITÍŽ a kol., *Dějiny Československé akademie věd*, II, 1963–1970, Praha 2024 (19 autorů).

³ Jan Evangelista PURKYNĚ, *O zřízení České národní Akademie vědecké ve spojení s Českým národním Museem*, *Živa* 11/2, 1863, s. 126–127, zde s. 127.

⁴ Jiří POKORNÝ, *Česká akademie*, in: týž, Odkaz Josefa Hlávky: historie České akademie věd a umění, Hlávkových studentských kolejí, Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, jakož i Národohospodářského ústavu, Praha 2005, s. 21–93.

⁵ K prosopografii jako historické metodě spočívající v systematickém výzkumu určité množiny osob (s ohledem na jejich kariéry, původ atd.) viz alespoň Lawrence STONE, *Prosopography*, *Daedalus* 100/1, 1971, s. 46–71; Werner ECK (ed.), *Prosopographie und Sozialgeschichte. Studien zur Methodik und Erkenntnismöglichkeit der kaiserzeitlichen Prosopographie*, Köln 2003; Jiří STOČES – Jana BOROVIČKOVÁ, *Nové metody – prosopografie*, in: Ludmila Sulitková – Hana Barvíková – David Pazdera (edd.), *Studie a články k dějinám vědy a vědeckých institucí*, Praha 2002, s. 47–61.

⁶ K historické statistické metodě viz např. Jan HAVRÁNEK – Josef PETRÁŇ, *Základy statistické metody pro historiky*, Praha 1963; Pierre CHAUNU, *Histoire quantitative, histoire sérielle*, Paris 1978; Jana BOROVIČKOVÁ, *Počítačové zpracování univerzitních matrik – program Paradox a prosopografie pražské právnické univerzity*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 7, 2000, s. 201–231.

medailony členů ČAVU či udělené roční ceny jsou zapracovány do vlastního textu, nakonec nemohly být využity v plné šíři.

Chronologická struktura se mi jeví jako vhodně zvolená. Kniha je rozdělena do čtyř velkých kapitol (*Česká akademie v období rakousko-uherské monarchie, Česká akademie věd a umění v období první republiky, Česká akademie věd a umění v období protektorátu*,⁷ *Česká akademie věd a umění v období 1945–1952*), vnitřní mezníky tedy představují obě světové války, v jejichž důsledku došlo k zásadním celospolečenským změnám. Stejně tak i další vnitřní dělení do tematických analogických podkapitol pokládám za velice přehledné a logické. Sledován je vždy celkový kontext, obecný vývoj, struktura akademie a její funkcionáři, členská základna, vědecká činnost, zahraniční spolupráce a finanční zajištění. Čtenář zajímavící se jen o určité časové období či tematický segment dějin ČAVU tak nemusí číst celou knihu. Velkým plusem publikace je i stejná proporcionální vyváženost jednotlivých kapitol a podkapitol z hlediska jejich rozsahu. Autorka se tak vyvarovala časté chyby u dějin vědeckých institucí, kdy historici zpracují určité období či téma podrobněji a jinému věnují jen velmi malou pozornost.

Rozsáhlý vlastní text knihy doplňují dvě podrobné přílohy zaměřené na jádro faktické činnosti ČAVU. První popisuje její odborné komise a druhá se týká jednotlivých fondů a nadací ČAVU, přičemž u každého finančního nadání je vždy uvedeno, kdo ho založil, dále jeho celkové jmění, účel a výběrově jsou vypsáni držitelé odměn z něj. V rámci komisi (z těch nejvýznamnějších jmenujme alespoň archeologickou, historickou či lexikografickou a dialektologickou) je u každé z nich pak podrobně popsán její účel a vlastní fungování. V rámci obsahu knihy je nutné ještě zmínit, že kniha má opravdu velmi povedenou a bohatou obrazovou přílohu zahrnující nejčastěji portréty členů ČAVU (včetně jejich karikatur) či ukázky z pramenů. V tomto ohledu jen upozorním, že na stranách 251 a 252 (vyobrazení č. 123) je špatná ukázka z pramene. Nejedná se totiž o memorandum iniciované Zdeňkem Bažantem požadující v rámci ČAVU založení samostatné technické třídy (ze dne 25. 2. 1921), ale o dokument s názvem *Pamětní spis o potřebě zřídit „České Nejvyšší Ústředí pro inženýrskou vědu i práci*, který sice žádá totéž, ale je však už ze dne 9. 11. 1917. Na jeho vzniku se podíleli Albert Vojtěch Velfík a František Klokner. Jedná se tak o duplicitní obrázky (vyobrazení č. 32), které lze v knize poprvé najít na stranách 88 a 89.

Autorka svůj výzkum, který předkládá v recenzované monografii, staví jednak na dosavadní literatuře, kterou však používá spíše výběrově, především ale na vlastním dlouholetém podrobném pramenném výzkumu. Z mého pohledu autorka mohla lépe využít dostupnou literaturu k dějinám české vědy v druhé polovině 19. a první polovině 20. století vydanou zejména v posledních letech (cca po roce 2010), a to někdy i přímo tu vztahující se k dějinám ČAVU, například práce Marka Ďurčanského,⁸ Adély Jůnové-Mackové⁹ či Martina France,¹⁰ mají-li být uvedeny alespoň některé příklady za všechny. Na druhou stranu je třeba říci, že jejich zohlednění by nezměnilo vyznění tezí knihy. Zahraniční literatura

⁷ Zahrnuje i etapu tzv. druhé republiky, tj. od 1. 10. 1938 do 15. 3. 1939, tedy období od Mnichovské dohody do obsazení Čech a Moravy německým vojskem.

⁸ Marek ĎURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo jako člen Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění*, *Dějiny věd a techniky* 53/3, 2020, s. 131–151, zejména s. 144–151.

⁹ Adéla JÚNOVÁ-MACKOVÁ, *Státní vědecké ústavy, vědecké společnosti a habitus vědce*, in: Martin Franc a kol, *Habitus českých vědců 1918–1968. Příklad dvou generací*, Praha 2021, s. 252–277.

¹⁰ Martin FRANC, *Zpráva o české vědě z bodu nula? Materiál Mojžíra Vaňka Organizace vědy z archivního fondu dr. Edvarda Beneše*, *Práce z dějin Akademie věd* 9/1, 2017, s. 85–99.

k dějinám vědy pak není v knize reflektována téměř vůbec, byť by bylo možné využít alespoň tu, jež se vztahuje k jiným evropským akademiím věd. V tomto ohledu jsou dějiny ČAVU srovnávány jen okrajově s polskou akademií (*Polska Akademia Umiejętności*),¹¹ s níž má řadu shodných prvků. Komparační rozměr knize proto tak trochu chybí.

Na druhou stranu jistě nedostatky v literatuře zcela vynahrazuje velmi precizní práce s prameny. Je třeba uvést, že autorka prošla opravdu úctyhodný korpus archiválií, přičemž využila nejen archiválie z vlastního fondu ČAVU (zejména protokoly ze schůzí valného shromáždění, jednotlivých tříd a komisí, účetní materiál, její úřední tisky a korespondenci), ale i prameny „z druhé strany interakce“, tj. z osobních fondů jednotlivých členů ČAVU a institucí, s nimiž byla ČAVU v úředním styku.

Při čtení knihy mi vadilo opakované používání dlouhých citací (často několik odstavců), které navíc nejsou bohužel v kurzívě či jinak viditelně zvýrazněny (to je ale dáno grafickou úpravou nakladatelství), což dle mého názoru místy velice ztěžuje četbu. Lepší by jistě bylo více používat parafráze či citovat výstižněji, krátce a přímo, jelikož kniha není založena na rozborech a srovnávání textů. Uvědomuji si, že používání dlouhých citací, kdy necháváme vlastně mluvit prameny, je subjektivní záležitost práce každého historika. Nicméně osobně vnímám naddimenzované používání citátů spíše jako nešvar.

I přes drobné výše uvedené výhrady knihu pokládám za velice zdařilý počín, na němž budou stavět budoucí generace historiků, kterým poskytne verifikovaná data o ČAVU. Například se může stát velmi dobrým odrazovým můstkem pro badatele, kteří se budou zabývat dílčími biografiemi akademiků činných v ČAVU. Závěrem bych uvedl, že z hlediska stavu bádání o ČAVU monografie nejen shrnula dosavadní výsledky, ale poznání i významně prohloubila a přinesla řadu nových informací o fungování ČAVU, a to zejména v oblasti ekonomického zázemí této instituce.

Marek Brčák

DOI: 10.14712/23365730.2026.25

Michal V. Šimůnek, Narušená kontinuita. Česká věda, německá hegemonie a totální válka, 1939–1945

Academia, Praha 2025, 493 s., ISBN 978-80-200-3606-3

Michal Šimůnek opět zúročil dlouhá léta intenzivního archivního výzkumu, teoretického a metodologického promýšlení a publikace dílčích studií nebo syntéz o příbuzných tématech v další syntetické práci na téma organizace vědy v českých zemích v období nacistické nadvlády jak v politické, tak ideologické oblasti. Termín „organizace“, jak uvidíme, je v kontextu práce o nejtěžším období českých dějin zastřešujícím a navíc silně eufemickým označením pro řadu procesů a metod uplatňovaných v období nacistického režimu jak ve vlastním Německu, tak v jím ovládaných zemích, včetně Protektorátu Čechy a Morava.

Východiskem práce je dle autora polemika s dobovým tvrzením (1945), podle kterého bylo období let 1939–1945 „vyškrtáno z dějin naší vědy“. Cílem autora tedy bylo hledat

¹¹ Nevyužita tak byla například zásadní práce k ní: Piotr HÜBNER, *Síla przeciw rozumowi... Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach II. Rzeczypospolitej*, Kraków 1998.